

тику, спрямовану на побудову стабільної та зрозумілої системи оподаткування, зменшення податкового тягаря і забезпечення збалансованості інтересів держави та суб'єктів господарювання.

Висновки. Отже, податковим менеджментом підприємства можна вважати управління податковою діяльністю підприємства з оптимальним податковим навантаженням та мінімальними податковими ризиками з метою забезпечення ефективної діяльності господарюючого суб'єкта в рамках чинного податкового законодавства.

На сьогоднішній день, можна сказати, що рівень розвитку податкового менеджменту на підприємстві є досить низький. Він потребує покращення шляхом удосконалення законодавчої бази, впровадження ефективної системи управління; залучення кваліфікованих кадрів та фінансових ресурсів для економічного розвитку аграрного підприємства. Тільки виконання повного обсягу завдань дозволить найефективніше організувати податковий менеджмент в аграрних підприємствах.

Список використаних джерел:

1. Барабонова В. В. Основні засади формування ефективного податкового менеджменту на підприємствах / В. В. Барабанова, М. А. Барабанова // Економіка і регіон. – 2011. – №2 (29). – С. 142 – 145.
2. Валеева Д.Р. Корпоративний податковий менеджмент у системі управління підприємством [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://intkonf.org/valeeva..emstvom>.
3. Вылкова Е. С. Налоговое планирование [Текст] : учебник для вузов / Е. С. Вылкова, М. В. Романовский. – СПб.: Питер, 2004. – 634 с.
4. Жидяк О. Р. Податковий менеджмент в системі управління аграрним підприємством [Текст] / О. Р. Жидяк // «Економічні науки». Випуск 152 : збірник наукових праць. – Сімферополь : КАТУ. 2013. – С. 177 – 182.
5. Ісаншина Г. Ю. Податковий менеджмент : Навч. посіб. / Г. Ю. Ісаншина. – Краматорськ : ДДМА, 2003. – 160 с.
6. Литвиненко Я. В. Податкова політика : Навч. посіб. / Я. В. Литвиненко // К.: МАУП, 2003. – 224 с.
7. Сало І. В. Податковий менеджмент у банку [Текст] : монографія / І. В. Сало, Н. Г. Євченко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 187 с.
8. Соколовська А. М. Податкова політика в Україні у контексті її впливу на розвиток економіки / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2006. – № 9. – С. 65 – 82.

Рецензент – к.е.н., професор Аранчій В.І.

УДК 336.13 / 145.1: 94(477)''192''

БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ УСТАНОВ, ВІДОМСТВ ТА ПІДПРИЄМСТВ СОЮЗНОГО ПІДПОРЯДКУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ СРР У 1920-ТІ РР.

Чеберяко О.В., д.і.н., доцент

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

Організаційно-функціональні підрозділи союзних установ в УРСР, об'єднані наркомати, а також відомства та підприємства союзного підпорядкування фінансувалися значною мірою за рахунок союзного бюджету. Видатки загальносоюзного бюджету в УСРР неухильно збільшувалися, так як у республіці концентрувалися базові галузі: транспорт та підприємства великої промисловості (вугільної, металургійної, хімічної, машинобудівної), а також військові частини. Вони належали до союзного підпорядкування,

вважалися пріоритетними для загальнодержавного бюджету. Основна частина союзних фінансових засобів використовувалась для транспорту та утримання армії. Союзні бюджетні витрати в УСРР були суттєво більшими від республіканського бюджету. Але наявність в Україні значної кількості адміністративних, господарських, промислових установ і підприємств загальносоюзного значення та їх діяльність на території республіки не мала позитивного впливу на республіканський бюджет. Адже організаційно-функціонально союзний бюджет в УСРР обслуговував центральні органи влади союзної держави та підприємства союзного підпорядкування, але його фінансовими джерелами були прямі податки і неподаткові надходження, зібрані в республіці. Республіканський бюджет, таким чином, не мав необхідних коштів для їх утримання через брак фінансових джерел та інституційних повноважень.

Organizational-functional subdivisions of the allied establishments to Ukrainian SSR, incorporated narkomaty, and also departments that the enterprises of the allied submission were to a great extent financed due to the allied budget. Holds of all-union budget in Ukrainian SSR were steadily loosened the, because in a republic was concentrated in base industries: transport and enterprises of large industry (coal, metallurgical, chemical, machine-building), and also military parts. They behaved to the allied submission, by priority was considered for an all-union budget. Basic part allied financial means was used for transport that maintenances of army. Allied budgetary charges in Ukrainian SSR substantially excelled a republican budget.

However presence in Ukrainian SSR of far of administrative, economic establishments, industrial enterprises of all-union value that on territories of republic did not have their activity positive influence on a republican budget. Because organizational-functionally the allied budget in USSR served the central organs of power the allied state that enterprise of the allied submission, but his financial sources were direct taxes, and also non tax receipts, collected in a republic. A republican budget, thus, did not have necessary facilities for their maintenance because of absence financial sources that institute plenary powers.

Постановка проблеми. На території УСРР, починаючи від союзного договору 1920 р. між РСФРР та УСРР, виникла і функціонувала бюджетна система, яка забезпечувала утримання федеративних і республіканських установ, а після утворення СРСР – союзних, загальносоюзних та республіканських наркоматів, закладів, промислових підприємств, контор тощо. Єдність бюджетної системи базувалася на принципі централізації управління і концентрації бюджетних джерел. Отже, створення СРСР, який формально був федерацією радянських республік, зумовило одночасне функціонування в УСРР союзного та республіканського бюджетів.

Встановлення статистичної достовірності загальної суми витрат союзного бюджету в УСРР 1920-х рр. має важливе науково-пізнавальне значення, оскільки допоможе не лише з'ясувати структуру бюджетних асигнувань, а й виявити соціально-економічні пріоритети радянських органів влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бюджетний процес, як вияв фінансово-господарської діяльності суспільства і держави, знайшов своє безпосереднє та опосередковане висвітлення в публікація 1920-х рр., авторами яких були наркоми фінансів СРСР М.П. Брюханов та УСРР – С.М. Кузнецов, окремі посадовці Наркомфіну УРСР, учені, аналітики і практики радянської бюджетної справи – С.А. Котляревський, Н. Капітановський, А.І. Вайнштейн, А. Раєвський Ф. Сиромолотов, Г.М. Точильников та інші. У статтях, практичних публікаціях розкривалися складові федеративного, а також союзного

бюджету, участь УСРР в єдиному загальносоюзному державному бюджеті, дискутувалися питання бюджетних прав центральних та республіканських органів влади державного бюджету, обґрунтовувалась унітарність державного бюджету інституційною єдністю виконавчої та законодавчої гілок влади в СРСР [2]. Упродовж 1930–80-х рр. бюджетна система УРСР невідомої доби фактично не досліджувалася, хоча вийшли колективні праці з історії розвитку народного господарства та соціалістичної економіки, а також були захищені кваліфікаційні роботи з економічної науки.

У сучасних дослідженнях С.В. Кульчицького, О.О. Сушка, О.М. Мовчана, В.Г. Шарпатога О.В. Латишевої, колективній праці «Економічна історія України», яка з'явилася у 2011 р., та інших частково висвітлюються особливості окремих фінансових джерел бюджету, показується соціальний напрямок застосування його коштів, мізерне їх використання по лінії державного бюджету [13], розкривається така особливість функціонування державного бюджету, як недофінансування важливих галузей суспільного життя. Але тема фінансування установ та відомств союзного підпорядкування в УРСР залишається у них «білою плямою».

Постановка завдання. У статті досліджується бюджетне фінансування союзних наркоматів та відомств на території республіки в 1920-ті рр., простежується специфіка асигнування промислових підприємств союзного підпорядкування, порівнюються витрати республіканського і союзного бюджетів на території республіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виокремлення видатків федерального та союзного бюджетів на території УСРР притаманне для статистично-економічних показників формування державного бюджету. Зокрема вони є у «Розписі загальнодержавних видатків Української Соціалістичної Радянської Республіки на липень – серпень 1922–23 бюджетного року» та у «Зводі загальнодержавних доходів і видатків за розписом на 1922–1923 бюджетний рік в золотих карбованцях», в інших фінансових документах.

У «Зводі» видатків за їх розписом у 1922/23 р. згадано 10 видаткових статей: утримання законодавчих, адміністративних, судових та контрольних установ, фінансування Наркомосу, системи охорони праці, здоров'я та соціального забезпечення, народного господарства, асигнування на розвиток землеробства, продовольчої бази, транспорту, поштово-телеграфного зв'язку, зовнішньої торгівлі, військової справи. До видатків належали і спеціальні фонди для відбудови промисловості, сільського господарства, Державного банку. На долю «звичайних видатків», тобто фінансування наркоматів, транспорту, зв'язку та частин РСЧА, припадало 82,1% бюджетних коштів, а решта 17,9% становили «надзвичайні» витрати [19, с. 43], із яких фінансувалися промисловість, сільське господарство, кооперація, банківсько-кредитна система. Видатки на утримання державних органів влади, тобто об'єднаних і необ'єднаних наркоматів та відповідних установ, становили 9,4% (на 1,4% менше попереднього року). На оборону радянських республік призначалося 16,2% коштів (на 1,2% менше попереднього року) [20, с. 3]. На розвиток транспорту припало 32,5% коштів, пошти і телеграфу – 2,2%. Ці галузі підпорядковувались союз-

ним наркоматам. Отже, разом із військовим відомством вони отримували 51% усіх видатків загальнодержавного бюджету [20, с. 3].

Методики визначення чистих видатків бюджету на загальнодержавні потреби в УСРР тоді не існувало, а доля України у витратах союзного бюджету визначалася за принципом відсоткового відрахування від асигнувань по всіх республіках. Бюджет союзних установ і республіканський бюджет відрізнялися інституційно та функціонально. Тому поділ на загальносоюзні відомства, об'єднані та республіканські наркоматами, запропонований упорядниками видання про роль і місце УСРР в загальнодержавному бюджеті, є оптимальним. Він віддзеркалював конституційні положення унітарної держави, а з іншого боку, показує динаміку, пропорції, співвідношення витрат бюджетних коштів на утримання союзних установ в УСРР. До них належали організаційно-функціональні підрозділи Наркоміноземсправ СРСР, Наркомзовнішторгу, Наркомшляху, Наркомпоштелю, Наркомвоєнмору (витрати на них у 1922/23 р. становили 60%) та частково об'єднаних наркоматів – Наркомфінансу, ВРНГ, Наркомпраці, НК РСІ, ЦСУ, Наркомпроду (видатки на них становили 9,1 % загальнодержавного бюджету). Республіканські наркомати одержували 10,7% видаткової суми державного бюджету 1922/23 р. На утримання загальносоюзних відомств, установ, представництв, розташованих на території УСРР, виділялося 15 % бюджетних коштів СРСР, що становило близько 110 млн. крб. Їх переважна частка обслуговувала транспорт – 66 %. На утримання РСЧА, військових округів та частин, які містилися в УСРР, виділялося 27,6 % видатків територіального союзного бюджету. Отже, транспорт та армія належали до основних витрат союзного бюджету в УСРР. З усієї суми видатків на утримання РСЧА її територіальні підрозділи в УСРР «проїдали» п'яту частину бюджетних коштів. Наркомат шляхів сполучення – 14%, Наркоміноземсправ та Наркомзовнішторг – 20% [15, с. 66-68]. Загалом утримання власних зовнішніх політично-економічних відомств було під силу урядові УСРР, але з утворенням СРСР республіка втратила наркомат закордонних справ, натомість з'явився інститут уповноважених.

Об'єднані наркомати, які до літа 1923 р. мали статус федеративних, відрізнялися питомою вагою споживання загальнодержавних коштів. Наприклад, Наркомфінансу поглинав більше половини видаткової суми, спрямованої на фінансування державних установ. Кошти, виділені по лінії державного бюджету, витрачалися переважно на зарплату держслужбовцям. На утримання представництв Наркомфінансу, які перебували в УСРР, витрачалася п'ята частина усіх коштів об'єднаного наркомату, а для функціонування єдиної системи статистики – 19,2%, діяльності Наркомпроду – 17,1%, Наркомпраці – 16,8%, ВРНГ – 10,4%, НК РСІ – 14,1%. Разом для забезпечення їхнього управлінського апарату в УСРР виділялося 18,5 % загальнодержавних коштів [15, с. 66-68].

Загальнодержавні видатки опосередковано стосувалися і республіканських адміністративно-управлінських органів влади, які представляли союзню державу. Політично-правове розмежування республіканського та союзного бюджетів, яке тривало з травня 1922 р. (рішення 2-ої сесії ВУЦВК про створення самостійного бюджету УСРР) до вересня 1923 р., відбувалося прозоріше

і послідовніше, ніж фінансово-економічне, яке стосувалося доходів і видатків, регулятивно-оперативних повноважень Раднаркому УСРР. Участь союзного бюджету у фінансуванні республіканських наркоматів відбувалася лише через погашення дефіциту, а також по лінії так званих надзвичайних витрат, тобто цільових фондів – резервних, дотаційних тощо. У СРСР їх сума становила у 1922/23 р. 20 млн. крб., із них на долю УСРР припало 33,4 млн. крб. [15, с. 32-33], які стосувалися переважно апарату Уповнаркомфіну РСФРР при РНК УСРР та дотацій на розвиток підприємств союзної промисловості.

Отже, поняття «загальнодержавні видатки», «видатки на загальносоюзні потреби», «видатки по УСРР», якими користувалися упорядники бюджету 1921/22 р. та 1922/23 р., мали територіальну прив'язку, тобто стосувалися союзних бюджетних витрат в УСРР, а не коштів республіканського бюджету. Загальна сума видатків загальнодержавного бюджету в УСРР, тобто територіальних витрат, 1922/23 р. становила 408,5 млн. крб., із них на потреби республіканських наркоматів припадало 194,5 млн. крб., об'єднаних – 214 млн. крб. [17, с. 45-46]. Видатки на необ'єднані наркомати у січні–вересні 1922 р. склали 38,2%, а на об'єднані – 61,8%. У 1922/23 бюджетному році відповідно – 47,7% та 52,3%. Отож, об'єднані наркомати отримували більше коштів. Це відбувалося насамперед за рахунок бюджетного фінансування Наркомшляху та частин РСЧА. Відносне зменшення питомої ваги видатків на об'єднані наркомати зумовлювалося впровадженням режиму економії, переходом промисловості на комерційний розрахунок, певним скороченням штатів.

Бюджетне кредитування союзних установ в УСРР з одночасним фінансуванням соціально-економічних потреб республіки, тобто територіальних видатків союзного бюджету і суто республіканського, недостатньо розмежовувалися статистичними відомствами. Тому загальна цифра бюджетних витрат УСРР поставала дуже переконливою. Так, за матеріалами, які визначають роль УСРР у загальнодержавному бюджеті, «видатки УСРР» у 1923/24 р. становили 375 млн. крб., у 1924/25 р. – 420 млн. крб. [15, с. 51]. За даними професора А. Раєвського, вони сягали у 1923/24 р. 250,1 млн. крб., у 1924/25 р. – 308 млн. крб. [18, с. 19]. Це були загальні суми витрат союзного та республіканського бюджетів. Усі видатки бюджету СРСР у 1922/23 р. дорівнювали 1,2 млрд. крб., із них в УСРР було витрачено 210 млн. крб., тобто 17,3%. У 1923/24 бюджетному році їх питома вага в Україні досягла 18,9% (376 млн. крб.), у 1924/25 р. передбачалося витратити 18,4% (420 млн. крб.) [15, с. 50]. Статистика витрат союзного бюджету в УРСР переконливо доводить наявність в Україні значної кількості адміністративних, господарських, промислових установ і підприємств загальносоюзного значення. Але їх діяльність на території радянської України не мала позитивного впливу на бюджет республіки. Серед усіх видатків бюджетних коштів домінантне становище посідали кредити союзних наркоматів, які, за розрахунками А. Раєвського, займали у 1922/23 р. – 51,4% (за звітом Наркомфіну УСРР – 65%), у 1923/24 р. – 70% (за звітом Наркомфіну УСРР – 78%), у 1924/25 р. – 63,5% [18, с.20] (за звітом Наркомфіну УСРР – 76%) [23, арк. 8] від усієї суми бюджетних видатків.

Отже, динаміка видатків загальносоюзного бюджету в УСРР характе-

ризувалася неухильним щорічним збільшенням коштів. Перевагу загальносоюзних установ, якщо врахувати питому вагу їх бюджетного кредитування в УСРР, можна пояснити концентрацією у республіці базових галузей: транспорту та підприємств великої промисловості, а також військових частин. Це були об'єкти прямого державного кредитування, яким безпосередньо переймався Наркомфін СРСР. Республіканський бюджет не мав необхідних коштів для їх утримання через брак інституційних повноважень та фінансових джерел. В УСРР діяли союзний і республіканський бюджети, кожен із яких мав свою номенклатуру фінансування. Але за видатками республіканський бюджет поставав упосліджено. Об'єднані наркомати мали окремий статус, управління ними здійснювалося спільними зусиллями центру та республіки. Тому Москва виділяла на їхні потреби частину бюджетних коштів. Довкола цих наркоматів постійно точилися дискусії на засіданнях бюджетної комісії ВУЦВК, НКФ УСРР, а також на Всеукраїнських з'їздах рад. «В нашому республіканському бюджеті, бюджеті УСРР, у цьому році по об'єднаних і необ'єднаних Наркоматах, – зазначав С.М. Кузнецов на VIII з'їзді рад у січні 1924 р., – ми маємо також низку видатків, що проводяться на території нашої Республіки й оплачуються безпосередньо з каси Народного Комісаріату Фінансів СРСР. Сума бюджетових коштів, які видаються нам для роботи, по об'єднаних та необ'єднаних Наркоматах становить 39 мільйонів у круглих цифрах. Ця цифра є орієнтовна, а не остаточна, оскільки не затверджено ще бюджет Союзу (а для Союзу відпускається на це сума в 247 млн. черв. крб.)» [5, с. 75]. Ця розлога цитата із промови наркома фінансів України підтверджує факт інституційної приналежності об'єднаних наркоматів до республіканського бюджету. Загалом в УСРР суб'єктами бюджетного процесу були загальносоюзні, об'єднані і необ'єднані наркомати. Союзні центральні фінустанови виділяли для об'єднаних і необ'єднаних наркоматів відповідні кошти, але порівняно з асигнуваннями об'єктів загальносоюзного значення вони були незначними. На утримання об'єднаних наркоматів у 1922/23 р. виділялося 12,1%, у 1923/24 р. – 72%, у 1924/25 р. – 4,8% від усіх видатків бюджету на території УРСР [23, арк. 7-8]. Значне зростання видатків у 1923/24 р. припадає на інституційне структурування загальносоюзних, об'єднаних і необ'єднаних (республіканських) наркоматів. Зазначимо, що статус об'єднаних наркоматів не був тотожний союзним, оскільки управління ними здійснювалося колегіально, але номенклатура розглядалася і призначалася ЦК КП(б)У, РНК УСРР та ВУЦВК. Наркомати фінансувалися із союзного бюджету, тобто продовжувалася традиція, започаткована союзним договором 1920 р. між УСРР та РСФРР.

Поділ державного господарства на три групи (загальносоюзного значення, республіканського і місцевого), який відбувся внаслідок націоналізації промисловості та її часткової денационалізації після проголошення непу, набув упродовж 1920-х рр. усталеної економічної системи. Уряд перерозподіляв національний доход з метою відродження насамперед державної промисловості – вугільної, металургійної, хімічної, машинобудівної. Ці галузі належали до союзного підпорядкування, тож вважалися пріоритетними для зага-

льнодержавного бюджету. Розташовані на території УРСР, вони фінансувалися центральними союзними фінансовими установами. Соціально-економічна ефективність видатків союзного бюджету в Україні визначалася зростанням зарплат робітників, службовців, які були громадянами УСРР, а також розвитком соціально-культурної інфраструктури (система втузів, технікумів, оздоровчих закладів тощо).

Організаційно-функціонально союзний бюджет в УСРР обслуговував центральні органи влади союзної держави, а фінансовими джерелами були прямі податки і неподаткові надходження, зібрані в республіці. Інституційна єдність радянської фінансової системи дозволяла Наркомфіну СРСР самостійно перерозподіляти бюджетні кошти, встановлювати умови їх касового обігу. До середини 1920-х рр. діяв централізований порядок здійснення видатків загальносоюзного і республіканського бюджетів. На переконання В. Доброгаєва, він перешкоджав повноцінному виконанню бюджету УРСР [7, с. 46]. До загальносоюзних видатків належали: кошториси союзних та об'єднаних наркоматів, забезпечення фінансових операцій держказначейства (кредитування, закупівля золота), створення резервних фондів, погашення бюджетного дефіциту республік, асигнування промисловості, кооперації, сільського господарства, будівництва залізниць, електростанцій загальносоюзного значення. Звичайні видатки, тобто передбачені бюджетом, відбувалися через встановлення кредитів за витратними розписами, підзвітними НКФ СРСР. Розпис мав тимчасовий статус, розрахований на жовтень–грудень 1925 р. Після ухвалення єдиного державного бюджету суму цього квартального кредитування було зараховано до річного бюджету. Такою була процедура виконання «звичайних» і «надзвичайних» видатків, тобто фінансування установ та відомств і виробничо-господарських потреб. Їх співвідношення є важливим виразником соціально-економічних пріоритетів державного бюджету.

В офіційних фінансових документах та аналітично-теоретичних публікаціях 1920-х років загальносоюзний бюджет розглядався під кутом зору юридичних, політично-правових та економічно-фінансових аспектів, отож висловлювалися різні його оцінки. Прихильники суто унітарного підходу висвітлювали загальні цифри бюджетних видатків в УСРР, не завжди звертали увагу на структуру і статус організацій та підприємств союзного, республіканського й місцевого значення. Представники Наркомфіну УСРР, навпаки, виокремлювали республіканський бюджет України та частину союзного бюджету, яка виконувалася на території України, а також державний бюджет УСРР і державний бюджет СРСР [14, с. 40]. Кожен із них мав конкретні статті витрат. Тому при визначенні дольової участі УСРР у єдиному загальносоюзному бюджеті необхідно враховувати ту частину видатків, яка спрямовувалася на республіканські потреби, а не організаціям та підприємствам союзного підпорядкування на території УСРР. Наприклад, у 1924/25 р. видатки в УСРР становили 420 млн. крб., тобто 18,4 % загальносоюзних [14, с. 40], але більше двох третин цих коштів припадало на обслуговування союзних установ та організацій, що діяли на території республіки і не мали стосунку до її бюджету. Структуру державних витрат в УСРР у 1923/24 р. та 1924/25 р. по-

дано в табл. 1.

Таблиця 1

Державні витрати в УСРР у 1923–1925 рр. [9, с. 31]

Статті витрат	1923/24 р.		1924/25 р.	
	у млн. крб.	у % до загалу	у млн. крб.	у % до загалу
Союзні установи	53,2	37,9	49,2	29,0
Казначейство	8,4	6,1	6,7	4,0
Резервні фонди	3,4	2,5	13,6	7,0
Надзвичайні видатки	23,6	16,2	37,6	22,2
Необ'єднані наркомати	28,6	20,4	47,4	27,9
Об'єднані наркомати	22,6	16,2	15,3	9,0
Разом	139,8	100	169,8	100

Отже, витрати загальносоюзного бюджету на потреби установ та відомств союзного підпорядкування в УСРР, навіть без кредитування транспорту і зв'язку, значно переважали витрати на республіканські об'єкти. У 1924/25 р. із 49,2 млн. крб., витрачених на союзні установи в УСРР, лише Наркомвоєнморсправ поглинув 41%. Витрати союзного бюджету в УСРР 1924/25 р. становили 57% [9, с. 31]. Дві третини бюджетних асигнувань спрямовувалися на «звичайні» видатки, тобто базові витратні статті бюджету.

Структура видатків бюджету СРСР у 1923–1925 рр. свідчить про два базових пріоритети. Це фінансування транспорту і оборони країни. Разом вони поглинали половину бюджету. На розвиток транспорту спрямовувалося 36% бюджетних коштів. Жодна інша стаття бюджетних витрат не переважала. На управлінський державний апарат витрачалося у 1923–24 р. 6–7 % бюджету СРСР, із них на утримання союзного ЦВК – 1,1%, Раднаркому – 0,1%, ОДПУ – 3%, НКШляху – 33%. Так звані звичайні видатки становили у 1923–1925 рр. близько 85%, із них на загальносоюзні установи виділялося 57% [6, с. 90]. Відбудова народного господарства в СРСР супроводжувалася мільярдними видатками державного бюджету на військові потреби. На оборону країни у 1923/24 р. було виділено 16% [3, с. 73] загальносоюзних бюджетних коштів, у 1924/25 р. – 12% [16, с. 16], у 1925/26 р. – 16,2 % [8, с. 9]. Загальні щорічні витрати на оборону СРСР дорівнювали кільком бюджетам УСРР. Транспорт, який виконував господарсько-економічну та оборонно-стратегічну функцію, за 1923–1925 рр. поглинув більше третини бюджету СРСР. Витрати на утримання об'єднаних наркоматів у 3,5 рази поступалися військовому відомству. Навіть «надзвичайні» витрати становили лише 80% загальної суми бюджетного утримання Наркомвоєнморсправ. Тому мілітаристське спрямування бюджету СРСР було цілком очевидним. Провідні галузі промисловості, залізничний, річковий і морський транспорт також слугували зміцненню обороноздатності країни.

Бюджетні кошти, які стосувалися загальносоюзних та об'єднаних наркоматів, використовувалися переважно на зарплату їх працівників. Фонд зарплати становив 56,3% бюджетного кошторису ОДПУ, 32,6% – бюджетного кошторису Наркомзакордонсправ, 50% – Держплану СРСР, 59,4% –

Наркомфіну, 81,6% – ВРНГ, 75,2% – Наркомвнуторгу, 73,3% – Наркомпраці, 72,1% – НК РСІ, 72% – ЦСУ, 36% – ЦВК СРСР [8, с. 141-144]. В установах державного управління з меншою питомою вагою фонду зарплати значно вищими були видатки на відрядження та санаторно-медичне обслуговування. Але вони також належали до «споживчої» складової бюджетних витрат

Організаційно-технічні, політично-правові та фінансово-економічні основи функціонування союзного бюджету загалом та зокрема в УСРР впливали на республіканський бюджет. Запровадження федерального бюджету на початку 1920-х рр. фактично позбавило УСРР самостійного бюджету. Бюджет республіки формувався за принципом розверстки-квотування. Тому на долю РСФРР припадало 64%, а на УСРР – 19% федеративного бюджету [1, с. 66]. Така практика «квот» проіснувала до 1923/24 р. Її було ліквідовано законом від 29 жовтня 1924 р. про бюджетні права Союзу і республік.

Основні напрями бюджетного фінансування об'єктів союзного значення в УСРР визначалися політично-економічною стратегією партійно-радянського керівництва. Курс на індустріалізацію вимагав небувалої концентрації фінансових ресурсів, їх економії. Водночас необхідно було забезпечити збалансований бюджет та системний підхід до його структури, особливо до видаткової частини. Видатки розподілялися за чотирма основними напрямками: на господарські, соціокультурні, адміністративні та оборонні потреби. До статті «захист країни» належали видатки на утримання Наркомвоєнмору, ОДПУ і Наркоміноземсправ. Співвідношення цих видатків у державному бюджеті СРСР свідчило про пріоритети радянської держави (табл. 2).

Таблиця 2

Структура витрат державного бюджету СРСР (у %) [21, с. 109]

Видатки	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27
Господарські	26,3	33,5	33,5	43,9
Соціокультурні	9,9	11,6	11,3	10,8
Адміністративні	23,5	19,9	20,5	12,6
Оборона країни	40,3	35,0	34,7	32,7
Разом	100	100	100	100

Скорочення за 1923–1927 рр. видатків на адміністративно-управлінські структури наркоматів та установ відповідало урядовим директивам про боротьбу з бюрократизмом, про скорочення штатів і впровадження режиму економії. Збільшення питомої ваги бюджетних асигнувань на розвиток економіки зумовлювалося початком індустріалізації. При цьому домінували витрати на оборону, до яких було віднесено бюджетні кошти силових наркоматів та оборонних галузей промисловості. Останні займали значне місце у бюджетних витратах на розвиток народного господарства. Так, у 1925/26 р. на фінансування економіки без воєнної промисловості витрачалося 494 млн. крб., у 1926/27 р. – 861 млн. крб. [12, с. 109; 21, с. 109]. Нарком фінансів СРСР М.П. Брюханов підкреслював зменшення питомої ваги видатків для воєнно-морського наркомату СРСР із 18,5% у 1923/24 р. до 15,9% у 1925/26 р. [3, с. 6]. Але реальні витрати на оборону соціалістичної держави були значно більшими, якщо врахувати фінансування військових частин ОДПУ та галу-

зей промисловості, які працювали на потреби оборони. У 1927/28 р. військо-
ве відомство поглинало 17% коштів союзного бюджету [10, с. 83]. Централі-
зація кредитно-банківської системи та рівень усуспільнення промисловості
дозволяли радянській владі коригувати напрямки бюджетного фінансування.

Перехід державних фінансово-господарських органів до перспективного
плану розвитку економіки країни на основі контрольних цифр, який фактично
розпочався у 1927/28–1928/29 рр., вплинув на організацію усієї бюджетної
справи. Державні установи, які номенклатурно відповідали за формування
бюджету, враховуючи контрольні цифри, вибудовували перспективи бюджет-
них видатків. Особливістю видатків загальнодержавного бюджету СРСР (а до
його зводу входив і державний бюджет УРСР) було зменшення питомої ваги
«витрат споживчої групи» із 62% у 1924/25 р. до 48% у 1927/28 р. [22, с. 107].
Ці витрати набували другорядного значення. У першій половині 1920-х рр.
дотримувався формальний паритет державного кредитування промисловості і
сільського господарства. Щоправда, на розвиток транспорту та окремих галу-
зей промисловості витрачалося найбільше бюджетних коштів, особливо на ка-
пітальне будівництво. У другій половині 1920-х рр. бюджетне фінансування
економіки розглядалося під кутом зору перерозподілу народного доходу і його
використання як джерела соціалістичної індустріалізації.

Витрати єдиного державного бюджету СРСР у 1927/28 р. склали
6,2 млрд. крб., із них на народне господарство – 21%, на транспорт – 32,8%,
на військове відомство – 12%. Решта коштів спрямовувалася на фінансування
адміністративних установ, обслуговування позики, створення фондів та резер-
ву [4, с. 6]. Отже, сумарні видатки на розвиток промисловості, сільського
господарства, транспорту, торгівлі сягали половини бюджетних витрат. Якщо
збільшення питомої ваги коштів на фінансування народного господарства
зумовлювалося курсом на індустріалізацію, то зростання за 1925–1929 рр. у
1,5 рази витрат на воєнно-морський комісаріат пояснювалося необхідністю
зміцнення обороноздатності молодій радянській державі в умовах «капіталі-
стичного оточення» [4, с. 46-47]. У доповідній записці Ради праці та оборони
СРСР до підготовчих матеріалів пленуму ЦК ВКП(б) (16–24 листопада 1928
р.) називалися кошти, необхідні для кредитування оборони країни. Реально у
1927/28 р. на потреби «захисту» було спрямовано 1 млрд. 58 млн. крб., із них
для Наркомвоєнмору 742,4 млн. крб., для військ ОДПУ – 50 млн. крб., воєн-
но-санітарного управління та військового конвою – 29 млн. крб., для воєнної
промисловості – 51 млн. крб., цивільної промисловості, яка виконувала воєн-
ні замовлення, – 91,5 млн. крб., для обслуговування Наркомшляху – 90 млн.
крб. [11, с. 594-595]. У 1928/29 р. кошторис витрат, складений Держпланом,
Народним комісаріатом фінансів та Наркомвоєнмором СРСР передбачав на
оборону 1,2–1,3 млрд. крб. Отже, бюджетні витрати на військові потреби
зростали, оскільки передбачалося будівництво підводних човнів, надводного
морського транспорту тощо. Загалом кредитування оборони СРСР у кілька
разів перевищувало республіканський бюджет УСРР, навіть суму територіа-
льних витрат зведеного загальнодержавного бюджету в Україні, яка станови-
ла тоді 397 млн. крб. [4, с. 110].

Масова колективізація, яка розпочалася у листопаді 1929 р., вплинула на розподіл видатків єдиного державного бюджету СРСР. Із 7,6 млрд. крб. державного бюджету 1928/29 р. на фінансування народного господарства планувалося витратити 26,7%, а на розвиток транспорту – 25,5%. Загалом на державний сектор економіки передбачалося витратити 52,2% бюджетних коштів [4, с. 108-109]. Таким чином, соціалістична економіка набувала пріоритетного значення. Зведені дані загальних видатків бюджетних коштів на розвиток народного господарства зафіксували їх питому вагу на межі 59%. Це свідчило про неухильну реалізацію курсу на індустріалізацію.

Висновки. Отже, союзний бюджет в УСРР обслуговував переважно федеративні, загальносоюзні, об'єднані наркомати, центральні промислові трести, фінансував об'єкти оборонного значення, військові частини ОДПУ. Він виконував три найважливіших завдання: утримував апарат для забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки СРСР, виділяв кошти для соціально-культурних та оперативно-господарських потреб, асигнував капітальне будівництво об'єктів загальносоюзного рівня. Український республіканський бюджет перебував у затінку союзного, якщо враховувати та порівнювати їх витрати. Кошти на союзні установи, заклади, представництва, трести, які діяли на території УСРР, переважно надходили від українських платників податку, від прибутків промисловості. Державний бюджет УСРР недоотримував належного бюджетного фінансування, якщо врахувати роль і місце української економіки у так званому народногосподарському комплексі СРСР.

Список використаних джерел:

1. Боголепов М.И. Бюджетный план / М.И. Боголепов // Плановое хозяйство. – 1926. – № 3. – С. 60 – 72.
2. Брюханов Н. Новый бюджет Советского Союза / Н.П.Брюханов. – М.: Финиздат НКФ СССР, 1925. – 83 с.; Брюханов Н. Государственный бюджет Союза ССР на 1925/26 г. и хозяйственное строительство /Н. Брюханов. – М.: Финиздат НКФ СССР, 1926. – 85 с.; Кузнецов С.М.Основные задания й достижения финансовой работы / С.М.Кузнецов. – Х.: ДВУ, 1926. – 37 с.; Котляревский С.А. Бюджет СССР, как он составляется, утверждается и исполняется / С.А. Котляревский. – Л.: Госиздат, 1925. – 89 с.; Капітановський Н. Доходи й розходи нашої держави: (Державний бюджет) / Н. Капітановський. – Х.: Державне в-во України, 1929. – 63 с.; Точильников Г.М. Государственный бюджет СССР на 1927–1928 г. / Г.М.Точильников. – М.; Л.: Госиздат, 1928. – 80 с.; Вайнштейн А.И. Вопросы бюджетного хозяйства. По отчетному докладу на IV сессии ЦИК'а СССР IV созыва и по материалам государственного финконтроля / А.И. Вайнштейн. – М.: Госфиниздат СССР, 1929. – 64 с.; Раевский А.А. Бюджетные права Союзных Республик // Финансовый бюллетень. – 1924. – № 41. – С. 1–3.; Раевский А. Государственный бюджет Украины за пять лет Советской власти / А. Раевский // Финансовый бюллетень. – 1925. – № 5. – С. 15–19; Мармер М. Участие Украины в едином общесоюзном государственном бюджете / М. Мармер // Финансовый бюллетень. – 1925. – № 12 – 13. – С. 38–43; Доброгаев В. Финансовые взаимоотношения Союза и Союзных республик / В. Доброгаев // Хозяйство Украины. – 1926. – № 5 –6. – С. 45–47; Волобуєв М. До проблеми української економіки / М. Волобуєв // Більшовик України. – 1928. – № 2. – С. 46–72; Більшовик України. – 1928. – № 3. – С. 42–63.
3. Брюханов Н.П. Государственный бюджет Союза ССР на 1925/26 г. и хозяйственное строительство / Н.П. Брюханов. – М., 1926. – 85 с.
4. Брюханов Н.П. Хозяйственный подъем Советского Союза и его финансовая база (государственный бюджет 1928/29 года) / Н.П. Брюханов. – М., 1929. – 186 с.

5. VIII Всеукраїнський з'їзд рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, 17–20 січня 1924 р. – Х., 1924. – 203 с.
6. Год работы правительства СССР (Материалы к отчету за 1924–25 бюджетный год / Под общ. ред. Н.П. Горбунова и А.В. Стоклицкого. – М., 1926. – 875 с.
7. Доброгаев В. Финансовые взаимоотношения Союза и Союзных Республик / В. Доброгаев // Хозяйство Украины. – 1926. – № 5–6. – С. 45–47.
8. Единый государственный бюджет Союза Советских Социалистических Республик на 1925–1926 бюджетный год (октябрь 1925 г.– сентябрь 1926 г.). – М., 1926. – 165 с.
9. Исполнение госбюджета УССР в 1924–25 году // Финансовый бюллетень. – 1926. – № 17–18. – С. 30–32.
10. Казацкий С. Вопросы бюджета / С. Казацкий // Экономическое обозрение. – 1928. – № 3. – С. 81–85.
11. Как ломали нэп. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б). 1928–1929 гг. – [В 5-ти т.]. – Т. 3. Пленум ЦК ВКП(б) 16–24 ноября 1928 г. – М., 2000. – 662 с.
12. Киселев С. Бюджетные проблемы / С. Киселев // Плановое хозяйство. – 1928. – № 3. – С. 68–77.
13. Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928) / С.В. Кульчицький. – К.: «Основа», 1996. – 394 с.; Сушко О.О. Особливості становлення та функціонування приватного підприємництва в Україні періоду непу (1921–1928): історико-теоретичний аспект / О.О.Сушко. – К.: Преса України, 2003. – 251 с.; Мовчан О.М. Повсякденне життя робітників УСРР. 1920-ті рр. / О.М. Мовчан. – К.: НАН України, Ін-т історії України, 2010. – 311 с.; Шарпаций В.Г. Соціальне забезпечення в УРСР (20–30-ті роки ХХ ст.) / В.Г. Шарпаций. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 268 с.; Латишева О.В. Становлення і розвиток системи державного та кооперативного майнового страхування в УРСР 20-30-ті роки ХХ ст. (Історичний аспект): Монографія / О.В. Латишева. – Х.: ХНУ імені В. Каразіна, 2011. – 352 с.
14. Мармер М. Участие Украины в едином общесоюзном государственном бюджете / М. Мармер // Финансовый бюллетень. – 1925. – № 12–13. – С. 38–43.
15. Материалы для определения роли Украины в общегосударственном бюджете СССР в 1913, 22–23, 23–24 и 24–25 гг. – Х. : Издание Укргосплана, 1985. – 81 с.
16. Общий свод единого государственного бюджета Союза Советских Социалистических Республик на 1924/25 бюджетный год (октябрь 1924 – сентябрь 1925 г.). – М., 1924. – 40 с.
17. Объяснительная записка к росписи государственных доходов и расходов УССР на 1922–23 год // Финансовый вестник. – 1922. – № 7–8. – С. 32–55.
18. Раевский А. Государственный бюджет Украины за пять лет Советской власти / А. Раевский // Финансовый бюллетень. – 1925. – № 5. – С. 15–19.
19. Рейнгольд И. К эволюции государственного бюджета СССР / И. Рейнгольд // Большевик. – 1924. – №2 – С. 35–53.
20. Свод общегосударственных доходов и расходов по росписи на 1922–1923 бюджетный год в золотых рублях // Финансовый бюллетень. – 1923. – № 5–6. – С. 3 – 21.
21. Славен М. Бюджет-нетто / М. Славен // Плановое хозяйство. – 1927. – № 5. – С. 105 – 125.
22. Старков П. Перспективы расходной части государственного бюджета (1927/28–1931/32 г.) / П. Старков // Плановое хозяйство. – 1928. – № 3. – С. 106 – 119.
23. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1890.

Рецензент – д.е.н., професор Макаренко П.М.